

Зоран ЛАКИЋ*

ТИТО И ДРАЖА ЗА ПРЕГОВАРАЧКИМ СТОЛОМ

Ајсџиракџи: Богата је литература о ратним сусретима Јосипа Броза Тита — лидера КПЈ и легендарног команданта партизанских јединица, и Драгољуба Драже Михаиловића, војног министра Краљевине Југославије и „првог герилца” Европе, како је називан у ондашњој штампи антифашистичких земаља. Из године у годину појављивале су се нове књиге у којима су доминирала политичка виђења наведеног сусрета. Тешко се превазилазио политички „неспоразум” који се пренио и у историографију — више домаћу, него ли у страну. У посљедње вријеме појавила су се нова издања која помажу да се дође до приближно истинитог виђења ратних сусрета Тита и Драже.

У чланку је дат критички осврт на литературу која би се могла подијелити на неколико групација: пропрежимска литература, која је и најбројнија; затим слиједи новија литература у којој су Дража и његов покрет приказани као антифашистички; најзад, посебну групацију радова чине издања наших аутора у иностранству, која су *en bloc* квалификована као „емигрантска литература”. Најзад и на крају, ту је и литература иностраних аутора, која је посебно занимљива са становишта архивске грађе, која је мање позната и мање коришћена у домаћој историографији.

Запажамо да је о Титу написано више стотина књига, док је о Дражи написано много мање. Па ипак, кристално су јасне њихове биографије: Дража је имао праволинијски пут школованог српског официра од војника до генерала; у Титовој биографији та линија успона је била запажено кривудава — један правац је водио до првог човјека КПЈ, други је пут успона до легендарног партизанског команданта и трећи период у његовој биографији представља његов успон у уваженог државника поштоване државе — СФРЈ.

О два у рату супротстављена антифашистичка покрета данас се пише на начин који је ближи историјској истини. Оборена је политичка пресуда да је Дража био колаборациониста. На политици је да оцијени колико ће пресуда о рехабилитацији Драже и његовог покрета допринијети помирењу народа. Све друго припада историјској науци. Њу треба, коначно, препустити историчарима.

* Академик Зоран Лакић, Црногорска академија наука и умјетности

Богата је литература о сусретима Јосипа Броза Тита — легендарног команданта народноослободилачке војске Југославије и Драгољуба Драже Михаиловића „првог герилца” Европе. Протоком времена није се смањивао интерес да се баца ново свијетло на те сусрете. Из године у годину појављивале су се нове књиге — нових аутора са новим погледима не само на те сусрете, већ много више на оба покрета — популарно названа: партизански и четнички. Од појаве прве књиге ова литература је оцјењивана врло контроверзном — црно-бијелом бојом. Ови „наши” су родољуби, а они други су „издајници”. То је отежавало пут до праве и пуне оцјене о њеној научној утемељености.

Без претензија да дамо комплетан списак литературе, одабрали смо она најзначајнија издања: Вл. Дедијер — *Дневник* књ. 1, 2. и 3. (1970) и *Нови њрилози за биоџрафију Јосиџа Броза Тиџа* (1981); Б. Петрановић — *Ревољуџиџа и конџраревољуџиџа у Јуџославију 1941–1945. џ.*; Вл. Стругар — *Јуџославиџа 1941–1945. џ.*; Ј. Марџановић — *Драџа Михаиловић између Бриџанаџа и Њемаџа* (1979); Ј. Томашевић — *Четџници у II свјеџском раџу 1941–1945.* (1979); М. Лазић — *Равноџорски џокреџи 1941–1945.* (1997); С. Крстић — *Како сам хваџао Драџу* (1981), Милка Баковић-Радосављевић — *Мемоари једне равноџорке* (1998); *Друџи свјеџски раџи*, књ. I и II (1960).

Од аутора из Црне Горе поменућемо Милована Ђиласа — *Ревољуџионарни раџи* (1990), Б. Јовановића — *Црна Гора у НОР и социџалистиџичкој ревољуџији*, књ. 1 и 2 (1960), Р. Пајовића — *Конџраревољуџиџа четџнички и федералистиџички џокреџи 1941–1945.* (1977); Р. Лубурић — *Друџиџво Црне Горе у II свјеџском раџу* (1995); М. Јокић — *Тајни досије Јосиџа Броза* (1991); В. Ђуретић — *Влада на бесџућу* (—); Б. Ковачевић — *Од Везировоџ до Зиданоџ мостџа, сџирадање црноџорских четџника 1944–1945.* (2005); А. Стаматовић — *Истиџина о четџницима* (2000); Б. Вукчевић — *Идеолоџки, вјерски и еџнички сукоди у Јуџославију 1941–1945.* (1996) итд.

Из исто тако бројних књига докумената — издвојили смо слиједеће: М. Зечевић и Ј. Поповић — *Документи из истиџорије Јуџославије*, књ. III и IV (1999, 2000), Б. Петрановиџа — *Јуџославиџа 1918–1988*; М. Зечевић — *Документиџа са суђења равноџорском џокреџу 10. Об. — 15. 07. 1946*, књ. I (2001); *Документиџа о издајстиџву Драџе Михаиловића 1946*; *Суђење члановима војноџ и џолиџичкоџ руководиџтва орџанизације Драџе Михаиловића* (1945); *Зборник докуменатаџ Инстиџиџуџа за хистиџорију радничкоџ џокреџа Далмације* (1981); *Докумен-*

џи о Јујославији, књ. 1 и 2 (1951), А. Стаматовић у својој књизи — *Истинна о чейницима*, наводи и подугачак списак литературе страних аутора: Американаца, Енглеца, Француза, Италијана, Њемаца — укупно око 80 дјела.

Политичким приступом овој сложеној историјској материји, наведену литературу бисмо могли подијелити, углавном, у три групе:

1. „Прорежимска” литература је и најбројнија. У питању су аутори — учесници рата — првоборци. У њој је Дража „колаборациониста и издајник”, зато што се борио противу Титове војске која је хтјела Републику.

2. Супротно њој у новијој историографији — Дража и његов покрет су приказани као антифашистички. Уосталом на поновљеном суђењу маја 2015. године донесена је правоснажна одлука о укидању раније казне смрти — стријељањем 1946. године

3. Посебну категорију историографских радова чине издања наших аутора у иностранству. До скоро су они квалификовани *en bloc* као емигрантска литература, јер су је писали потомци раније политичке емиграције, која је напустила земљу да не би доживјела судбину Драже Михаиловића.

Без обзира на овакву подјелу, која је наша реалност, хоћемо да вјерујемо ауторима наведених књига да су им мотиви били научни. Иако има изузетака.

И када се чинило да су политичке подјеле превазиђене и да све више доминира реалност у оцјени оба покрета — поништавањем пресуде из 1946. године којом је Дража проглашен за колаборанта и стријељан као издајник земље и свога народа — опет су почеле нове расправе о старој теми. Разлог више да поново погледамо стара документа, али и нова — пронађена након суђења из 1946. године. Опрез нам сугерира страни фактор који је оцијенио да је документација из времена суђења Дражи 1946. године — 70% фалсификована, скривана или забрањивана за научну елаборацију — чак и дан-данас.

Након посла који су до сада учинили историја и историчари — са данашње дистанције је много лакше сагледати врло сложени однос и цијенити на много објективнији начин. Наши претходници нијесу имали оно што данашњи историчар има. Зато је свака генерација историчара у повољнијем положају од претходне и с разлогом се очекује оцјена „ни по бабу — ни по стричевима”. Уосталом,

фашистички диктатор генерал Франко након побједи у Грађанском рату у Шпанији 1936–1939, подигао је јединствен споменик — црвеним (комунистима) и црним (фашистима) са натписом: *Сви су они дали свој животи за Шпанију.*

Са историјске дистанције од 80 година и након много написаних текстова — у принципу, ипак, *pro domo sua* — данас се могу много лакше и објективније оцјењивати сусрети Тита и Драже о заједничкој борби против окупатора.

Сарадњу два покрета отпора у земљи наметала је потреба борбе против окупатора. Било је сличних примјера у Европи да у једној држави постоје и по три покрета отпора. Међутим, због циљева којима су тежили наведени покрети, долазило је до неспоразума. Уосталом, сасвим разумљиво: једни су хтјели обнову монархије под лозинком *За краља и Отаџдину*, а други су били за сасвим ново друштвено уређење — за *републику* збратимљених народа; они су били и против краља и противу Краљевске владе у Лондону — коју нијесу признавали за своју, па су се већ у августу 1941. године носили мишљу да оснују револуционарну владу, са чиме се Москва није сагласила.

Од значаја је упознати се са биографијом оба лидера: Тита и Драже. О Титу је написано више стотина књига. О Дражи, много, много мање. Па ипак су кристално јасне њихове биографије.

Да би били крајње објективни — преузећемо битне податке из Титове биографије објављене у *Енциклопедији Југославије*, књига II, стр. 497–505, Југословенског лексикографског завода — Загреб, 1982, наравно, у знатно скраћеним изводима. „Тито је рођен 07. маја 1892. године у Хрватском Загорју, у сиромашној и сељачкој обитељи, од оца Фрање — Хрвата и мајке Марије Мавершек — Словенке. Искуство из тога доба о мукотрпном живљењу сељака остат ће му дубока животна спознаја. Након завршене основне школе у Кумровцу, у јесен 1907. Броз започиње учити браварски занат у радионици Шашек и Карас у Сиску, гдје истодобно похађа шегртску школу.

Као квалифицирани радник, у септембру 1910. одлази у Загреб, запошљава се у браварској радионици а у октобру постаје члан Савеза ковинарских радника и Социјалдемократске странке Хрватске. Његова прва идејно-политичка оријентација почиње се обликовати на задацима те странке. Убрзо остаје без посла, па од зиме 1911. путује Аустро-Угарском и Њемачком, запошљава се у познатим металуршким средиштима, те упознаје опће идеје и дјеловање

социјалдемократских партија. 1913. служи војни рок у Бечу, а затим у Загребу, у 25. домобранској пуковнији, гдје завршава подофицирску школу. Рат га затјече у чину водника. У августу 1914. послат је на аустроугарско-српски фронт. На руски фронт пребачен је 1915. гдје је (у априлу) рањен и с читавим батаљоном заробљен. Тринаест мјесеци се опорављао у Свијажску. У прољеће 1916. одведен је у заробљенички логор. Заробљеници из Аустро-Угарске су га изабрали за старјешену. Штитио је права заробљеника те се сукобио с органима власти; ишибан је и бачен у затвор, одакле су га ослободили.

Првих дана фебруарске револуције 1917. нова буржоаска власт ускоро га је поново ухапсила, јер је организовао заробљеничке демонстрације. Уз помоћ својих другова побјегао је у Петроград како би избјегао хапшење због веза с бољшевицима. Стигао је у Петроград у вријеме великих протувладиних јулских демонстрација које су организирали бољшевици. Покушао је дјежати у домовину, али је у Финској ухваћен. Успијева побјећи према Омску и на путу дознаје да је побједила Октобарска револуција. У Омску се пријављује у одред Црвене гарде, састављен од заробљеника добровољаца. Међутим, пред „бијелим терором”, исцрпљен болешћу, повлачи се дубље у степу међу Киргизе, гдје ради као стројар у млину. Кад су у децембру 1919. бољшевици ослободили Омск, Броз се вратио у град 1920. Са својом породицом коју је основао у Русији, Броз се враћа у Југославију крајем октобра 1920. године.

Почетком новембра 1920. године Јосип Броз се запослио у браварској радионици у Загребу. Постаје члан КПЈ. Због учешћа у Генералном штрајку — отпуштен је с посла. У јануару 1921. године запослио се као стројар у млину у Бјеловарско-крижевској жупанији.

У том је крају сељачки дунт избијао од зеленокадерашких немира 1917 — све до јесени 1920. Све је то учврстило Брозово увјерење да је савез радника и сељака пријеко потребан и у Југославији. У то вријеме КПЈ се с великим напором оријентирала на илегални рад, обнављајући покидане везе између организација и руководства. Године 1923. окупља чланство, па се и Броз тада партијски повезује. У почетку 1924. постаје члан новоформиранога окружног руководства КПЈ за Бјеловарско-крижевачку жупанију. Иако полиција није знала опсег Брозове дјелатности, био је под њезином присмотром и хапшен, те је отпуштен с посла. Водство Независних синдиката у Загребу шаље га у Краљевицу, важно радничко средиште, да обнови синдикалне организације. Запослио се као бравар, постао се-

кретар партијске и синдикалне организације, а убрзо и члан Окружног комитета КПЈ за Хрватско приморје. Из бродоградилшта је отпуштен. Враћа се у Загреб, а затим одлази у Београд на позив неких синдикалних функционера, присталица десне фракције у КПЈ. Тражећи посао похађао је синдикалну школу а 1926. запослио се као бравар алатничар у Смедеревској Паланци. Убрзо је отпуштен са посла 1927. године. Изабран је у Мјесни комитет КПЈ Загреб. Запослио се у браварској радионици, али је опет добио отказ.

Управо у то вријеме Јосип Броз преузима дужност секретара Обласнога секретаријата Савеза радника металне индустрије и обрта, а затим и Савеза кожарско-прерађивачких радника. Од тада постаје професионални политички радник. У јулу 1927. изабран је за организационога секретара загребачкога Мјесног комитета КПЈ. Истога мјесеца ухапшен је због дјелатности у Краљевици и одведен у огулински затвор.

У политичком раду долазе до изражаја његове организационе способности. Припрема VIII конференцију загребачких комуниста 25. и 26. фебруара 1928. Заступао је тезу да главна препрека у раду КПЈ није репресивни режим, него властите слабости узроковане сукобима у руководству КПЈ. Понудио је нови програм и био је изабран за политичког секретара МК, а такву политичку линију подржао је у априлу 1928. и Извршни комитет Коминтерне *Ошвореним њисмом члановима КПЈ*, позивајући их на борбу против фракција.

На функцији секретара загребачке партијске организације исказао је свој активизам и повјерење у радничку класу. У поводу атентата у Скупштини Краљевине СХС на вође ХСС-а 20. VI 1928. избило је спонтано негодовање у Загребу. То су комунисти претворили у масовне антирежимске демонстрације, највеће након забране КПЈ. У јуну 1928. предвиђен је за члана Земаљског бироа ЦК КПЈ, а затим и за секретара Покрајинскога секретаријата КПЈ за Хрватску и Славонију. Али је 04. VIII пао у полицијску засједу. Изведен је пред Судбени стол у Загребу. Процес, назван „бомбашки” по бомбама пронађеним у његову стану, постао је чувен по Брозову држању. Изјавивши да је члан КПЈ и да не признаје буржоаски суд, већ само суд своје Комунистичке партије. Добио је пет година робије. Након тога провео је још три и по мјесеца у Огулинском затвору; у марту 1934. отпуштен је и присилно одведен у Кумровец.

Кад је поткрај јула 1934. стигао у Беч, извијестио је о томе ЦК КПЈ, посебно анализиравши стање у Хрватској и Словенији. У то

вријеме кооптиран је у Политбиро ЦК КПЈ, што је поткрај те године потврђено и на IV земаљској конференцији КПЈ (децембра 1934).

На илегалном раду у Бечу по први пут је узео псеудоним *Тито*. То је вријеме офанзиве фашизма у Европи. У августу 1934. враћа се у земљу, па опет иде на рад у Беч. Годину дана касније одлази у Москву на рад у Коминтерни — сектор за Балкан. Учествује у раду VII Конгреса Коминтерне у љето 1935. године. У Москви је у љето 1936. године, на састанку актива КПЈ, доносена одлука да Централни комитет КПЈ пређе из Беча у земљу; Тито је задужен да створи услове за то.

Године 1936. Тито се враћа у Југославију. Годину дана после је оснива националне комунистичке партије у Хрватској и Словенији, организовао је и одлазак југословенских добровољаца као помоћ републиканској Шпанији у вријеме познатог грађанског рата 1936–1939. Године 1937. преузео је руководство КПЈ захваћено унутрашњим сукобима. На позив Коминтерне 1938. Тито је опет у Паризу, а затим у Москви. Извршени комитет Коминтерне прихвата Титов извјештај о стању у КПЈ. И привремено руководство КПЈ са њим на челу. Често је на релацији Загреб-Париз-Москва. Коначно у марту 1940. године настанио се у Загребу који је био сједиште ЦК КПЈ и ЦК КП Хрватске — осуђује појаву усташтва. Нагласио је да ће комунисти и радничка класа „устрајати до коначне побједе у првим редовима народне борбе против освајача” из које ће се родити „нови свијет” и „створити на истинској независности свих народа Југославије слободна братска заједница”. Тада је формиран Војни комитет с Титом на челу.

Од V земаљске конференције КПЈ, политика КПЈ, до првих мјесеци рата 1941. континуирано је определијелена за борбу против фашистичких освајача и за револуционарни преображај југословенског друштва, као израз спознаје да су настали увјети у којима Партија мора преузети повијесну одговорност за судбину народа и народности Југославије, који се неће и не могу помирити с окупацијом. Због тога ће НОБ, по својем друштвено-политичком садржају и оствареним донетима, бити уједно и социјалистичка револуција.

На Титову иницијативу одржано је првих дана маја 1941. у Загребу савјетовање руководећег актива КПЈ. Тито је оцијенио да је буржоаски систем неспособан и компромитиран у народу, да су снаге старог поретка доживјеле слом те да су настале битне претпоставке за историјску смјену водећих друштвених снага. Пола-

зио је од стајалишта да народноослободилачка борба неће моћи бити успјешна ако народне масе не буду увјерене да ће њоме, уз ослобођење земље, остварити и праведније друштвено уређење. На тој основи почеле су и припреме за оружани устанак.

У другој половини маја 1941. године Тито је из Загреба прешао у Београд. 27. јуна 1941. формиран је Главни штаб народноослободилачке војске под руководством КПЈ. Тек 16. септембра Тито је из окупираног Београда дошао на слободну територију западне Србије, гдје се преселио и Главни штаб и Централни комитет КПЈ.

Тито је доживио дубоку старост. Израстао је у државника, свјетског угледа. На његовој сахрани у Београду 1980. године окупили су се државници из, безмало, свих земаља свијета.”

Основне податке о Дражи Михаиловићу преузели смо из књиге докумената проф. др Миодрага Зечевића — *Документи* објављене 2001. године (стр. 847) и даље из књиге др Александра Стаматовића — *Истина о четницима* (2000).

Рођен је 26. априла 1893. године у Ивањици — Србија. Имао је само двије године када је остао без оца, а седам година када је остао без мајке. Био је сироче. Бригу о њему је преузео стриц. У Београду је завршио основну школу 1904. Похађао је затим и Трећу мушку гимназију, такође у Београду. Потом се уписао у нижу школу Војне академије у Београду. Био је ђак за примјер.

Учесник је балканских ратова 1912–1913. године, као питомац — подофицир. У Другом балканском рату постаје наредник. Добио је и ратна одликовања за храброст и унапријеђен је у чин п. поручника. Активни је учесник и Првог свјетског рата 1914–1918. године. Опет се одликовао храброшћу, али је испољио и способност командовања мањим војним јединицама. Са српском војском је прошао пут Голготе — преко сурових албанских планина — све до грчког острва Крфа. Учесник је свих борби на легендарном Солунском фронту 1918. године.

Из рата је изашао са новим одликовањима, међу којима је и *Карађорђева звијезда са мачевима*. Као поручник је 1919. године премјештен у Краљеву гарду. Због младалачког несташлука по казни је премјештен у Скопље. Похађао је падобранску школу. Затим је улиједио премјештај у Ниш, па у Сарајево, гдје је унапријеђен у чин капетана. Године 1921. похађа Вишу војну академију у Београду, а 1923. године је са службом у Генералштабу. Године 1926. постављен је за начелника пука Дунавске дивизије — у чин мајо-

ра. Послије свега тога распоређен је у Обавјештајно одјељење Генералштаба војске Краљевине Југославије. Године 1927. ангажован је у Краљевој гарди, а 1930. одлази на специјализацију у Француску. Претпоставља се да од тада траје његово пријатељство са Де Голом, каснијим легендарним вођом покрета отпора и предсједником Републике Француске. По повратку из Француске постављен је 1935. године за начелника Краљеве гарде и добија чин п. пуковника. Затим је ангажован у Министарству војске и унапријеђен у чин пуковника.

Као врхунац његове војничке каријере био је његов ангажман у војној дипломатији. Прво је био војни аташе у Софији, а потом у Прагу 1936. године. Бугарски краљ Борис лично му је уручио *Орден Александра Невског*. Краће вријеме са службом се налазио у Словенији — Љубљана — Цеље. Од 1939. године је професор на Вишој војној академији у Београду, а 1940. је распоређен у Врховну војну инспекцију са задатком да иновира рад војне науке — на научним принципима.

Због неких неспоразума добио је премјештај у Мостар, гдје је био начелник Приморске армије. У Априлски рат 1941. године ушао је као начелник Оперативног одјељења Друге армије.

Из његовог породичног живота наводимо да се оженио 1920. године. Имао је два сина — Војислава и Бранка и ћерку Гордану. Војислав је погинуо 1944. године у борби против партизана, умро је на очевим рукама. Те исте године Бранко и Гордана су приступили партизанским јединицама. Бранко је постао поручник, али је 1948. године био осуђен као информбировац.

У вријеме априлске капитулације и окупације земље Дража је, дакле, имао 48. година. Био је у пуној физичкој и менталној снази. У току рату је произведен у чин армијског генерала. Био је и војни министар у Краљевској влади у Лондону, која је за све вријеме рата била уважени члан антихитлеровске коалиције. Такође је био и начелник штаба Врховне команде југословенске војске у отаџбини.

Лако је запазити да се биографије Тита и Драже веома разликују једна од друге. Дража је био школовани официр, а Тито сналажљиви радник — скромног образовања. И друштво у коме су расли веома се разликовало. Дража се кретао у такозваном високом друштву како у земљи, тако и у изван ње; увијек са себи равним. Титов животни пут је био сасвим другачији. И на личном плану су постојале велике разлике: Дража је, како смо истакли, имао жену

и троје дјеце. За Тита се писало да се више пута женио. И дан данас постоји такозвана енигма Тито. Дража је био искусан ратник и васпитаван у духу традиционалног родољубља. Тито је био редов у туђој војсци — све до Другог свјетског рата, када је израстао у легендарног партизанског команданта. Та предратна биографија је веома утицала на њихово понашање, на њихов међусобни однос, па и на договор о заједничкој борби против фашиста који су окупирали њихову земљу. Не може се спорити антифашизам ни Титу ни Дражи. Врло је важно истаћи да је Тито био иницијатор њихових сусрета 1941. године. Коначно, Тито је долазио „на ноге” Дражи, а не Дража њему. Овај детаљ је запостављен у нашој историографији. Можда би се могло рећи да је Тито, више од Драже, био склон компромисном рјешењу.

Не може се и нема потребе да се спори антифашизам било којег од њих двојице и њихових покрета, ма колико они некада били и жестоко међусобно супротстављени. И раније, и тада, па могло би се рећи и сада, дакле, увијек су мали били експоненти великих. Дража је, нема спора — био човјек — „играч” Запада, баш као што је било још очигледније да је Тито био „играч” Истока. Њихова популарност је често зависила од популарности великих који су чврсто стајали — сваки иза свог „играча”. Још од Светозара Марковића је *Србија на истроку*. А са Ловћена је још раније клицала вила — *Ој, Русијо, мајко мила*. Историчари не могу игнорисати нити један од два антифашистичка покрета; имала их је и Пољска, и сусједи — Грчка и Албанија. Југославија, дакле, није била никакав изузетак — по том основу. Тај податак је диктирао и њихове међусобне сусрете. Па и њихов садржај и, евентуални, договор, наравно.

Колико су били зависни од „спољњег фактора” — говори и овај податак: Стаљин је на јубиларној прослави Октобарске револуције новембра 1941. године, када су се њемачке фашистичке дивизије практично налазиле пред Московом — пропагандистички обећао да ће Њемачка сигурно бити побдијеђена — „за неколико недеља, мјесеци, година” — свеједно, битно је да ће бити поражена. Тито је то прихватио „здроаво за готово” и учинио је радикални „лијеви заокрет” у дотадашњој ослободилачкој борби. Хиљаду пута су цитирани његове ријечи да „борба може успјети само када народу обећамо — да ће се кроз ту антифашистичку борбу — провести и револуција”. И дошло је до тога. Директиве су долазиле — да „за сада борба против окупатора није примарна...” „Наш главни непри-

јатељ је војска Драже Михаиловића” итд. То казују документа која су, можда, и данас под ознаком тајне. У тој међусобној борби било је и злочина — на обје стране. У неким дјеловима земље — жртве су биле бројније у међусобним сукобима, него у борбама против окупатора. Није било пардона! Борио се брат против брата. Темпо у својим *Мемоарима* бљежи разговор са мајком која га је питала шта ће бити са Луком ако побиједе Темпови. Када јој је Темпо рекао да ће бити исто — што би било са њим, ако би побиједили Лукини, мајка је закукала над субином једног свога сина.

Та искључивост покрета довела је до погубног екстремизма: *Ко није с нама ѿај је ѿроштиву нас*. Заборављена је она много флексибилнија порука из истог времена: *Ко није ѿроштиву нас, ѿај је са нама*.

Разлаз је био идеолошки — најгрубљи могући! Лако се постаје издајник. И хероји су промовисани — у антихристе, а то би могло да значи и у издајнике. Вријеме је показало да нијесу били — нити једно, нити друго.

Не зна се колико су знали један о другом. Знатижељни су сложили и такве коцкице. Дража је о Титу мислио да је Рус. А од Октобарске револуције — сви Руси су сматрани комунистима — тоталитаристима. Није се тада знало са гулаге — за ликвидације противника. Комунизам је, како је Маркс написао у Комунистичком манифесту: *Баук, који кружи Европом...* Можда је Дража тај комунизам видио у Титу за кога је рекао да је Рус.

Слично неповјерење је гајио и Тито према Дражи. Дража је био високи официр Краљевске владе у Лондону, чак и њен министар. Енглези су заклето непријатељи комунизма, па је тако и Дража — *Титов ѿошеницијални ѿрошивник*. Теорија о „потенцијалним противницима” још није била разрађена, касније ће многи изгубити главу као „потенцијални противници”.

Нико се тада није запитао зашто Тито из Загреба бјежи и долази баш у Београд — да диже устанак противу окупатора, или Зашто Дража након априлске капитулације земље 1941. није стао на чело отпора Срба против усташког покоља српског народа, већ и он хита ка Србији — да диже устанак. Масовни усташки покољи су били позив на отпор. Масовни Херцеговски устанак српског народа у Херцеговини, који је почео пуни мјесец дана прије јулског устанка 1941. — није имао свога вођу. И није га организовала КПЈ — зашто? Био је то прави тренутак за устанак.

Остаје отворено питање да ли је била примарна борба противу окупатора или борба за освајање — очување власти. Да ли се то понавља прича из времена Париске комуне, која се јавила о условима крвавог француско-пруског рата? Или прича о Октобарској револуцији која се јавила у условима I свјетског рата. У 19 земаља поробљене Европе кренуо је покрет отпора против фашизма; у Југославији и Албанији, Грчкој и Пољској постојала су по два и више покрета отпора. Није им био једини циљ — поразити фашизам. Зато им је било „тијесно” у свакој од тих земаља.

У таквим сложеним условима среди су се Тито и Дража — први пут у Струганику 19. септембра 1941. године, да почну разговор о заједничкој борби — команди против окупатора. Иницијатор сусрета био је Тито. Чак је дошао „на ноге” Дражи, што би могло да значи да је тада сматрао да је Дражин покрет масовнији и јачи. И да је био спремнији од Драже — за компромис.

Разговори су били оптерећени чињеницом да је Тито био на челу КПЈ која је имала свој политички програм у коме је било доминантно питање смјене власти. На другој страни, Дража се јавља као заштитник система Краљевине Југославије. Још у августу 1941. године основан је Централни национални комитет као политички орган Дражиног покрета (М. Л., стр. 29). Касније су услиједила и друга документа која су га обавезивала у преговорима са Титом. Тито је то добро знао. Зато није ни очекивао неки спектакуларни договор о сарадњи четника и партизана.

Споразумјели су се о мање спорим питањима. Проф. др Бранко Петрановић, у своје вријеме први човјек југословенске историографије о II свјетском рату — овако је видио овај сусрет Тита и Драже Михаиловића: „Четници (Д. М.) су покушавали да објасне своје држање — истичући како је борба преурањена, како се морају сачекати повољнији услови: у земљи и на светским фронтима, али су, у ствари, сматрали да народноослободилачка борба представља — искључиво комунистичку акцију с одрђеним циљем: освајање власти у рату” (Историја Југославије 1918–1978, стр. 232).

Најновија научна истраживања су открила и неке друге детаље: да Дража пређе у Титов штаб и да га призна, да партизани укину комесаре и да Дража прихвати НОО као борбене органе власти. Договорени су и неки детаљи о подјели оружја и муниције, о саобраћају на ослобођеној територију итд.

Ове преговоре треба третирати и оцјењивати и као преговоре Краљевске владе у Лондону са покретом отпора који је у Југославији водила КПЈ. При томе, као израз добре воље Владе у Лондону — треба видјети и њену одлуку о укидању Обзнане из 1920. године, којима су комунисти били стављени ван закона у вријеме тзв. *дијелој шерора* који је био супростављен тзв. *црвеном шерору*. Изостао је адекватан одговор за овакав помирљив акт Владе (чији је члан био и Дража) у условима антифашистичке борбе.

Много тога није испоштовано постигнутим договором. Супростављене стране раздвајао је циљ коме су тежили — није био тајан: Тито је хтио републику, па је у августу 1941. године био припремио предлог за формирање нове — револуционарне владе, а Дража се борио за Монархију — под слоганом: „За краља и отаџбину”. Разлика је дакле, била велика. И суштинска!

Опет су се састали, овог пута у Брајићима 26. 10. 1941. И опет су на дневном реду била стара питања. Опет су се договорили. Нико се није држао договора. Према изјави Драже Михаиловића, „Тито га је још једном звао телефоном и то је био наш посљедњи разговор” (*Документи*, стр. 181).

Заказан је и трећи састанак 20. XI 1941. године. До њега није дошло у договореном саставу. Изостали су лидери. Пораз Ужичке републике у посљедњој заједничкој борби противу Њемаца — био је основна тема за разговор. Можда и права вододјелница. Разговори су наговјештавали коначни разлаз два покрета. Историчари ни данас нијесу сагласни ко је кога изневјерио у њемачкој офанзиви против снага отпора. Истина, било је још преговора на локалном плану, па и заједничке сарадње четника и партизана у оружаним акцијама, као на примјер на подручју Лике и Кордуна, у Босни и Херцеговини. На подручју Црне Горе четници су правили отворене споразуме са италијанским окупаторима, какве је споразуме први почео да чини са окупаторима у Србији познати четнички командант Коста Пећанац. Најчешће је та локална сарадња била у супротности са наређењима Драже Михаиловића.

Код великих савезника Дража је слављен. У САД су новине писале да је „дух четника — дух Европе” и да Дража посједује „легендарну храброст” и да су му захвални сви слободни људи свијета. Упоредиван је са легендарним Робин Худом. На другој страни, Тито га већ оптужује да „имамо све доказе да Дража отворено сарађује са Њемцима — у борби против нас”. Али не наводи доказе

via facti. Чак тврди да „Дражини људи — ни једног метка не испаљују против Њемаца”. Опет не наводи доказе.

А Њемци, управо тих дана (20. XII 1941) расписују потјерницу за „бунтовника Дражу Михаиловића” — уцјењујући његову главу на 200.000. У истом прогласу је још стајало: „...Због његовог злочиначког удруживања са комунистима и због *йодизања оружаной устѡанка* противу њемачких окупаторских снага, он је свој живот проиграо. Збої *шоїа* је уцијењен на 200.000.”

Тај политички „неспоразум” се пренио у каснију историографију. И када нам се учинило да је бар у науци све „кристијално јасно” — услиједиле су нове расправе у којима се, углавном, поновља све: и аргументи, и оптужбе са обје стране. Као да је политичка пропаганда опет показала своју снагу.

Реаговања на одлуку Суда у Београду 15. 05. 2015. године да поништи пресуду из маја 1945. године је, уствари, *ѡрећи сусрети Тиѡа и Драже*. Опет су на столу питања за или против. Није било притисака који су пратили ово суђење. Коцка је пала. Историја се суочава са истином. Пуном истином о квалитету отпора два антифашистичка покрета. Све мање се „искључује” да је сваки рат — злочин; нема „чистих” ратова. Свака војска је чинила злочине у сваком рату. Па и четници и партизани. Злочинци имају своје име. Често се крију иза имена војске. По систему криви су „они други” покушао се сакрити властити злочин. То су историчари на вријеме учили — зато се боре за пуну истину. Политичари су стали у одбрану „свога” покрета, па и оних појединаца — који су чинили злочине. На политичарима је да оцјењују колико ће нова пресуда Дражи Михаиловићу допринијети помирењу завађеног народа. А све друго припада историји. Њу треба, коначно, препустити историчарима.

Zoran LAKIĆ

TITO AND DRAŽA AT THE NEGOTIATION TABLE

Summary

The literature on meetings during the war of Josip Broz Tito — leader of KPY and the legendary commander of partisan troops, and Dragoljub Draža Mihailović, military minister of the Kingdom of Yugoslavia and „the first guerrilla fighter” of Europe, as he was called then in antifascist countries’ press, is abundant. Year after year new books appeared in which the political views of the indicated encounters were dominant. The political „misunderstanding” could hardly be overcome, which transferred to historiography also — more in-home than the foreign one. Lately, new editions have appeared, which help to come to fairly truthful perception of the war encounters of Tito and Draža.

In the paper is given the critical overview on the literature, that could be divided into several groups: pro-regime literature, which is the most numerous; then follows newly literature in which Draža and his movement are shown as being antifascist; eventually, special group of papers include books written by our authors living abroad, which are en bloc qualified as „emigrant literature”. Eventually, there is the literature of foreign authors, which is especially interesting from the point of view of archive material, which is less known and less used in the domestic literature.

We note that there are several hundreds of books written on Tito, while much less on Draža. Nevertheless, their biographies are crystal clear: Draža had straight lined path of educated Serbian officer, starting from soldiers to becoming a general. In the Tito’ biography that elevation line was evidently curved: one direction led to the first man of KPY; the second is the path of elevation to the position of legendary partisan commander, and the third period in his biography — represents his ascension to the esteemed head of state of a respected country — SFRY.

On two antifascist movements confronted in the war today is being written in the way that is closer to the historical truth. The political verdict about Draža being collaborationist has been revised. It is on politics to evaluate how much the verdict on rehabilitation of Draža and his movement will contribute to the reconciliation of people. All the rest belongs to the history science. It should finally be left to — historians.